

Ontology of Weak Narrators; An Exploration of the Reasons for Their Weakening

Farahnaz Afzali Ghadi*

Assistant Professor, Research Group of
Islamic and Iranian Studies Resources and
Manuscripts, National Library and Archives
of I.R. of Iran, Tehran, Iran

Fariborz Khosravi

Retired Associate Professor, Department of
Knowledge and Information Science, National
Library and Archives of I.R. of Iran, Tehran,
Iran

Abstract

This research aimed to develop an ontology of weak narrators in hadith sciences, focusing on the semantic relationships between terms indicating narrator weakness. Using Protege 5.5.0, we conducted a text content analysis of 150 weak narrators from "Ma'refah Al-hadith" by Mohammad Reza Behboodi. The ontology consists of two classes: "weak narrators" and "words denoting weakness". We identified 107 terms related to narrator weakness, supported by 645 examples. Analysis revealed a diverse range of criticisms, often shared among weak narrators. These criticisms included belief issues, negative traits, affiliation with deviant sects, and narration-related weaknesses. By constructing a semantic network, we linked specific narrators to relevant terms and examples. This knowledge base enables efficient retrieval of information about the narrator weaknesses. Expert opinions from both hadith sciences and ontology were incorporated to enhance the ontology's accuracy and relevance. This work is the result of a research project in the National Library of Iran, the stages of which were carried out under the supervision of supervisors and finally, it was approved by the Research Council.

1. Introduction

* Corresponding Author: f-afzali@nlai.ir

How to Cite: Afzali Ghadi, F., & Khosravi, F. (2024). Ontology of Weak Narrators; An Exploration of the Reasons for Their Weakening. *Journal of knowledge retrieval and semantic systems*, 11 (41), 85-118. DOI: 10.22054/jks.2024.79493.1645

Original Research

Accepted: 31, August, 2024

Received: 27, April, 2024

ISSN: 2980-8243

eISSN: 2783-1795

Ontologies offer a structured framework for information sharing across various systems and fields. This framework facilitates data integration from diverse sources, enabling accurate searches based on semantic relationships between concepts. Additionally, ontologies allow for analysis and logical inference from datasets, improving information retrieval speed and accuracy in various scientific disciplines, including the humanities and Islamic studies. This research explores the creation of an ontology for weak narrators in the field of Hadith studies, specifically focusing on the book "Ma'rafah al-Hadith" by Mohammad Bagher Behboodi, which examines the conditions of 150 weak narrators. By structuring and analyzing the information on these narrators, the ontology aims to facilitate faster and more efficient analysis of the "Causes of narrators' weakness."

2. Literature Review

Several research efforts have explored the design and application of ontologies in various disciplines. These studies include:

1. The necessity of creating an ontology of jurisprudence to manage jurisprudential information in the digital space (Hasanzadeh, 2018)
2. Basmaleh Ontology, a Window for Creating an Ontology of Qur'anic Studies (Hasanzadeh, 2021)
3. A network approach in the interpretation of the Qur'an as an infrastructure to achieve the ontology of the Qur'an (Vaseti, 2023)
4. Semantic Hadith: An ontology-driven knowledge graph for the hadith corpus (Binte Kamran, 2023)
5. Creation of Arabic Ontology for Hadith Science (Abdelkader, 2021)
6. Quran Intelligent Ontology Construction Approach Using Association Rules Mining (Harrag, 2013)
7. Arabic Ontology for Hadith texts - A survey (Muhammed, 2024)
8. Building Hadith Ontology to Support the Authenticity of Isnad (Baraka, 2014)

These studies demonstrate the benefits of ontologies in facilitating faster and more intelligent information retrieval across various fields.

3. Methodology

The research method is content analysis using Protege software version 5.5.0. The steps of forming OWL ontologies according to the features of the Protégé software are as follows:

1. Identify concepts, extract them, and document them to create terms.

2. Place these terms in the form of main and sub-classes as well as examples or members in the respective views in the software.
3. Create relationships (attributes) between classes and examples and between these terms and values.
4. Evaluate the quality and effectiveness of the ontology and its ability to support knowledge representation.

4. Results

The initial data collection involved identifying two main classes in the Protégé software: "Hadith Narrators" and "Invalidation words". Under the "Hadith Narrators" class, the names of the 150 weak narrators were included. The "Invalidation words" class encompasses terms used by Hadith scholars and various expressions indicating the weakness of narrators. Sample sentences from Hadith scholars were placed as examples under each subclass. Object properties were then employed to establish connections between these classes and the specific narrators exhibiting the identified weaknesses. These object properties linked the sayings of renowned Hadith scholars such as Sheikh Tusi, Ayyashi, Allameh Majlesi, and others, to the relevant narrators.

5. Discussion

Analysis of the collected data revealed diverse reasons for the weakening of Hadith narrators. Some terms point to the "weakness of the narrator and their character," including instances of deviant beliefs, affiliation with questionable sects, or the presence of negative personality traits that could potentially compromise the reliability of their narrations. Additionally, other terms may signify the "weakness of the hadith itself" narrated by a particular individual. The ontology construction process identified 107 terms representing concepts related to the weaknesses of narrators. Subsequently, 645 examples were incorporated into the Protégé software, all derived from the text of the book and the statements of Hadith scholars.

6. Conclusion

Ontologies provide a valuable platform within the semantic web, enabling machines to understand and process information in a more intelligent and nuanced manner. Their role in facilitating data sharing and information retrieval across diverse systems is crucial. By creating a structured framework for integrating data from various sources, ontologies empower researchers to conduct more precise searches based on semantic relationships. Furthermore, they enable analysis and logical inference from datasets, ultimately enhancing knowledge sharing within a specific domain. This research contributes to the field

of Hadith studies by proposing an ontology for weak narrators. The ontology explores the words of established scholars and analyzes their statements regarding the weaknesses of 150 narrators in "Ma'rifa al-Hadith" by Mohammad Bagher Behboodi. Through this analysis, as many as 107 words or concepts indicating the weakening of the narrators and the number of 645 samples were obtained and by creating an ontology through the two classes "Hadith Narrators" and "Invalidation words" in the Protégé software, a meaningful connection was established between them. This engineered knowledge base facilitates efficient access to information regarding narrator weaknesses and will lead to the collection of extensive information in the field of hadith and the investigation of the causes of the weakening of the narrators, which will provide the basis for wider and deeper research.

Keywords: Ontology, Science of Hadith, Semantic Web, Weak Narrator, Weakening

هستی‌نگاری راویان ضعیف؛ کاوشی در دلایل تضعیف^۱

فرحناز افضلی

قادی ID *

استادیار، گروه پژوهشی منابع اسلام‌شناسی و ایران‌شناسی و نسخ خطی، سازمان

اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ا، تهران، ایران

فریبرز خسروی

ID

دانشیار بازنشسته، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی

ج.ا.ا، تهران، ایران

چکیده

این پژوهش، به‌منظور توسعه هستی‌نگاری راویان ضعیف در حوزه علوم حدیث و با هدف بررسی روابط معنایی بین واژگان مختلفی که سبب ضعیف شمردن راویان حدیث می‌شود، انجام شده است. روش پژوهش، تحلیل محتوای متن با استفاده از نرم‌افزار پروتزه (نسخه ۵.۵.۰) بوده است. جامعه آماری تعداد ۱۵۰ راوی ضعیف موجود در کتاب معرفه الحدیث اثر محمدرضا بهبودی است که در آن نظرات و دلایل رجال‌شناسان متقدم در مورد هر راوی نیز بیان شده است. این هستی‌نگاری از دو کلاس «راویان ضعیف» و «الفاظ دلالت‌کننده بر تضعیف» تشکیل شده است. در پژوهش حاضر به تعداد ۱۰۷ لفظ یا مفهوم تضعیف‌کننده راوی و تعداد ۶۴۵ نمونه و شاهد مثال دست یافتیم؛ تجزیه و تحلیل آن‌ها، دلایل گوناگونی را برای تضعیف راوی نشان داد که اغلب در میان راویان ضعیف مشترک است. برخی از آن‌ها دلالت بر «ضعف راوی» داشت که در کلام علمای حدیث به‌صورت فساد در عقیده، وجود صفات ناپسند، گرایش به فرقه‌های انحرافی و غیره بیان شد و برخی دیگر حاکی از «ضعف روایت» بود. استخراج این الفاظ و برقراری ارتباط بین آن‌ها با اسامی راویان ضعیف، موجب ایجاد یک شبکه معنایی شد که امکان بازیابی اصطلاحات ضعیف را در کنار نام راوی فراهم می‌کند و با مهندسی دانش ایجادشده، دسترسی کارآمد به اطلاعات مربوط به نقاط ضعف راوی تسهیل می‌شود. برای ارزیابی کیفیت و اثربخشی هستی‌نگاری و توانایی آن در پشتیبانی از بازنمایی دانش، نظر متخصصان در دو حوزه علم حدیث و هستی‌نگاری اخذ شد.

کلیدواژه‌ها: تضعیف، راوی ضعیف، علم حدیث، هستی‌نگاری، وب معنایی

^۱ «این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی موظف با عنوان «ایجاد هستی‌نگاری ضعفای راوی در کتاب معرفه الحدیث»

مصوب ۱۴۰۰/۹/۲ در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ا است.»

* نویسنده مسئول: f-afzali@nlai.ir

مقدمه

هر پدیده‌ای در جهان آفرینش به منزله یک مفهوم بوده و دارای ارتباط معنایی با مفاهیم دیگر است و مجموعه این پدیده‌ها به همراه ارتباط معنایی‌شان با یکدیگر، شبکه مفهومی از هستی را در جهان ممکن به تصویر می‌کشند. در وب معنایی برای بهبود معنای داده‌ها از هستی‌نگاری‌ها بهره می‌گیرند. در واقع هستی‌نگاری شبکه گسترده‌ای از روابط بین موجودیت‌ها و مفاهیم جهت بازنمایی دانش در نظام‌های اطلاعاتی و وب معنایی محسوب می‌شود؛ و با به کارگیری آن، پردازش داده جای خود را به پردازش مفهوم می‌دهد و به وسیله آن می‌توان تعامل بین مفاهیم را مشخص و روابط بین آن‌ها را استنتاج کرد. از طریق هستی‌نگاری زمینه اشتراک داده‌ها و اطلاعات مختلف در سیستم‌ها، سکوها و حوزه‌های گوناگون فراهم می‌شود و به دلیل وجود یک چهارچوب ساختاریافته و یکپارچه‌سازی داده‌های منابع مختلف، امکان جستجوی دقیق‌تر بر اساس درک روابط معنایی بین مفاهیم مختلف و تجزیه و تحلیل و استنتاج منطقی مجموعه داده‌های متفاوت فراهم می‌شود. با استفاده از هوش مصنوعی می‌توان سرعت و دقت بازیابی داده‌ها و اطلاعات را در حوزه‌های مختلف علوم از جمله علوم انسانی و اسلامی افزایش داد. علم رجال از علومی است که علمای پیشین و فقهای ما بسیار به آن اهتمام ورزیده و تاکنون نیز مورد توجه و بررسی بوده است و این به دلیل شدت نیاز ما به این علم بوده است و همچنین شناخت راویان حدیث و مراتب آن‌ها زیربنای شناخت احکام شرع است؛ زیرا بسیاری از احکام دینی از ادله شرعی اقتباس می‌شود که از جمله این ادله، روایات و نصوص معصومین (ع) است؛ بنابراین بر هر مجتهدی شناخت علم رجال ضروری است و از آن بی‌نیاز نبوده و ترک و یا جهل آن نیز جایز نیست. با توجه به حجم انبوه اطلاعات رجالی موجود در لابه‌لای کتب یا در محیط وب، دستیابی به اطلاعات راویان حدیث و همین‌طور نظر علمای رجال‌شناس در مورد هر راوی و مقایسه آن‌ها باهم و دریافت ارتباط معنایی بین داده‌ها و ساختارمند کردن آن‌ها و تجزیه و تحلیل علل تضعیف راویان به سرعت و سهولت امکان‌پذیر نخواهد بود؛ زیرا باینکه اطلاعات مربوط به هزاران راوی به صورت پراکنده و مجزا در کتب یا صفحات وب وجود دارد ولی برای آگاهی از صحت و سقم هر روایت، باید سلسله راویان آن روایت جداگانه مورد بررسی قرار گیرند و برای یافتن علل تضعیف یا مورد وثوق بودن آن‌ها نیز به کتب علمای رجالی که در این مورد نگاشته شده مراجعه کرد. گرچه

شناسایی یک راوی و تضعیف و توثیق وی در کتب رجالی متفاوت که هر کدام نیز به یک شیوه‌ای خاص دسته‌بندی شده‌اند و بازیابی آن‌ها با مراجعه به منابع کاغذی یا الکترونیکی امکان‌پذیر است، اما با ایجاد هستی‌نگاری و ایجاد یک شبکه معنایی بین مفاهیم مختلف، این فرایند کوتاه‌تر و سریع‌تر و هوشمندانه خواهد شد. به‌طوری‌که با جستجوی نام یک راوی، به نظر سایر علمای رجالی در مورد آن راوی و همین‌طور اطلاعات مربوط به سایر راویان ضعیفی که در برخی از صفات با او مشترک هستند، دست می‌یابیم و با مقایسه هم‌زمان یک عده از راویان که در برخی صفات مشترک‌اند و آن صفات سبب تضعیف آن‌ها شده، به ضعیف بودن راوی موردنظر پی می‌بریم. این ابتکار و ایجاد این شبکه معنایی، امکان مقایسه بهتر گفتار علما در مورد هر راوی و ضعیف بودن آن‌ها و در نتیجه رد یا تأیید روایات را در کمترین زمان ممکن و به‌طور یکجا فراهم خواهد کرد. نتیجه این کار توسعه و تسریع در پردازش اطلاعات پراکنده بوده و در بسیاری از پژوهش‌های حوزه علوم اسلامی از جمله پژوهش‌های حدیثی و فقهی کاربرد دارد. این دسترسی هوشمند به محتوای الکترونیکی مربوط به علوم رجال و حدیث در قالب اهداف و مزایای وب معنایی به‌آسانی میسر و ممکن نخواهد بود مگر با طراحی یک هستی‌نگاری مربوط به آن؛ که این امر سبب تسهیل اشتراک‌گذاری دانش بین عوامل انسانی و ماشینی بر مبنای یک مفهوم‌سازی موردتوافق در کمترین زمان ممکن خواهد شد؛ و در صورت نبود چنین ابزاری نه تنها امکان داشتن ساختار مفهومی حوزه علوم حدیث و رجال به‌صورت صریح و قابل‌پردازش ماشینی را از دست می‌دهیم، بلکه قادر به حضور در عرصه‌های مهندسی دانش نیز نخواهیم بود.

آنچه در این مقاله موردبررسی قرار گرفته است، چگونگی ایجاد هستی‌نگاری راویان ضعیف بر اساس کتاب «معرفه الحدیث و تاریخ نشره و تدوینه و ثقافته عند الشیعه الامامیه» اثر محمدباقر بهبودی و بررسی علل ضعف آن‌ها در یک شبکه معنایی با استفاده از الفاظ تضعیف‌کننده علمای رجالی است. این کتاب با بهره‌گیری از نظرات علمای شیعه مثل کشی، نجاشی، ابن غضائری، شیخ طوسی، علامه حلی و غیره و همین‌طور نظر برخی از علمای اهل سنت مثل ذهبی و ابن حجر عسقلانی، احوال صد و پنجاه (۱۵۰) راوی ضعیف در زمان ائمه معصومین (ع) را موردبررسی قرار داده است. استخراج جملات و الفاظ دلالت‌کننده بر تضعیف در کلام علمای رجالی و برقراری ارتباط معنادار بین آن‌ها و راویانی که به‌عنوان راوی ضعیف نام برده شده‌اند، می‌تواند موجب ایجاد یک هستی‌نگاری شود؛ و نتیجه کار

به گونه‌ای شود که در یک شبکه معنایی، بین الفاظ و مفاهیم دلالت‌کننده بر تضعیف راوی، نمونه‌ها و مثال‌ها و اسامی راویان ضعیف، ارتباط معناداری برقرار شود. به گونه‌ای که با فراخوانی یک مفهوم در این شبکه، به اطلاعات موردنیاز مرتبط با آن مفهوم، دست یابیم.

پیشینه پژوهش

هستی‌نگاری در زمینه‌های مختلفی از علوم از جمله پزشکی، تاریخ و دفاع مقدس، علم اطلاعات، فلسفه، علوم قرآنی، فقه و غیره ایجاد شده است؛ و در زمینه علوم حدیث نیز نوبا است؛ اما حوزه علوم اسلامی نسبت به سایر حوزه‌ها به موضوع این مقاله نزدیک‌تر است. در ادامه به تعدادی از پژوهش‌های مشابه داخلی و خارجی در این زمینه اشاره می‌شود:

باراکا و دلول^۱ (۲۰۱۴)، در این مقاله به طراحی هستی‌نگاری اسناد حدیث پرداخته‌اند. راوی حدیث که تشکیل‌دهنده اصلی اسناد حدیث بوده و پایه و اساس لازم برای قضاوت اسناد را تشکیل می‌دهد. لذا شناسایی مقام و جایگاه راوی برای قضاوت در مورد سند یک حدیث بسیار اهمیت دارد. در این هستی‌نگاری تمام خصوصیات و اطلاعات شخصی یک راوی، روابط خانوادگی او و غیره بررسی شده است.

بینته کامران و همکاران^۲ (۲۰۲۳)، در مقاله خود به طراحی و توسعه چارچوب تولید روابط معنایی حدیث^۳ با هدف فراهم شدن پایه‌ای برای پیوند معنایی منابع مهم دانش حدیث و تولید دانش ساختاریافته برای نمایش اطلاعات متنی با استفاده از استانداردهای نمودار دانش باز پرداخته‌اند. هدف از این مقاله، جستجوی مفاهیم و روابط از حدیث با استفاده از دیدگاه معنایی است و چون در حال حاضر مدل‌سازی دانش برای حدیث، همانند قرآن انجام نشده و هیچ منبع هستی‌نگاری استاندارد یا مدل‌سازی‌شده‌ای در زمینه حدیث وجود ندارد، «هستی‌نگاری معنایی حدیث» می‌تواند به عنوان بازنمایی جامع حدیث عمل کرده و اجزای تشکیل‌دهنده، راویان و زنجیره‌های مهم راویان را در برگیرد و استخراج اطلاعات از آن‌ها را تسهیل کند. در این مقاله طراحی هستی‌نگاری معنایی حدیث و توصیف و ارتباط مفاهیم ساختاری اصلی از حدیث از طریق شش مجموعه حدیثی برجسته به عنوان نمودار دانش حدیث مبتنی بر چارچوب توصیف منبع^۴ صورت گرفته است.

^۱. Baraka & Dalloul

^۲. Binte Kamran et al.

^۳. Semantic Hadith KG

^۴. RDF

حسن زاده (۱۳۹۷)، در مقاله خود با هدف اثبات ضرورت ایجاد هستی‌نگاری فقه برای مدیریت اطلاعات فقهی در فضای وب معنایی و برتری هستی‌نگاری فقه از اصطلاح‌نامه در این فضا این پژوهش را انجام داده است که خروجی آن نیز نقشه و ساختار جامعی از فقه است و محدودیت ساختارهای سنتی فقه و ساختار مبتنی بر اصطلاح‌نامه فقه را ندارد. به همین جهت می‌توان به سبب آن اطلاعات فقهی در این فضا را به بهترین شکل، مدیریت و سازمان‌دهی کرد و نیازهای کاربران را در این فضا به نحو مطلوبی پاسخ داد. برای دستیابی به این هدف دو شیوه از شیوه‌های مهم مدیریت دانش یعنی شیوه اصطلاح‌نامه و آنتولوژی مقایسه گردیده و ثابت شده است که امکان تبادل دانش بین انسان و ماشین از طریق اصطلاح‌نامه وجود ندارد، اما هستی‌نگاری فقه این امکان را فراهم می‌کند. یعنی سطح استانداردسازی داده‌های فقهی را تا اندازه‌ای بالا می‌برد که داده‌ها برای ماشین نیز قابل پردازش و درک کردن باشد و بدین طریق، داده‌ها هوشمندتر از گذشته می‌شوند.

حسن زاده (۱۴۰۰)، در مقاله خود برای آسانی دستیابی به محتوای موردنظر در حوزه معارف قرآن مدلی را ارائه داده است. این پژوهش با هدف مدیریت و سازمان‌دهی معارف قرآن انجام شد تا این معارف به گونه‌ای مدیریت و سازمان‌دهی شود تا کاربران و پژوهشگران بتوانند اطلاعات موردنظر خود را در حوزه معارف قرآن با ویژگی سهولت، سرعت، دقت، جامعیت و مانعیت بازیابی کرده و با استفاده از فناوری رایانه نقشه‌ای جامع و کامل از کلیت معارف قرآن و یا موضوعی خاص از این حوزه را ترسیم نمایند. ایشان برای دستیابی به این هدف با روش توصیفی و تحلیلی هستی‌نگاری یکی از موضوعات معارف قرآن یعنی موضوع «بسمله» را تدوین کرد. یافته‌های پژوهش بیانگر آن بود که تدوین هستی‌نگاری بسمله سبب گشته تا ارتباط وجود شناختی این مفهوم با مفاهیم، موضوعات و عناوین دیگر هویدا گردد و در نتیجه، فهم جامع‌تر و کامل‌تری از حقیقت بسمله به دست آید. موضوعات مرتبط با بسمله که از طریق هستی‌نگاری بسمله، کشف گردید عبارت بود از: مسئله نجات، تجوید، قرائت و قُرْء، ابتدا و انتهای سوره، اسم الهی و اسم اعظم، جهر و اخفات نماز، صحت و بطلان نماز، پذیرش و رد دعا، صحت و بطلان عمل، ادب سخن با پروردگار و....

عبدالقادر و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، در مقاله خود با هدف ایجاد هستی‌نگاری عربی برای علم حدیث با استفاده از روشی دو مرحله‌ای ایجاد هسته هستی‌نگاری و سپس گسترش آن با استفاده از پرسش‌ها و پاسخ‌های واقعی درباره علم حدیث پرداخته است و حدیث را در

^۱. Abdelkader et al.

مجموعه‌ای از طبقات، ویژگی‌ها و روابط معادل ساختار داده است. هدف اصلی این مقاله ساخت و پیاده‌سازی یک نمونه اولیه منبع باز و رایگان هستی‌نگاری عربی برای تمامی مفاهیم و دانش اصلی علوم حدیث است که به هرکسی اجازه می‌دهد هرگونه اطلاعاتی را درباره حدیث و راویان جستجو کند. هسته هستی‌شناسی با نرم‌افزار پروتزه ایجاد گردید.

عادل محمد و همکاران^۱ (۲۰۲۴)، در مقاله‌ای به بررسی اهمیت متون حدیثی در معارف اسلامی و چالش‌های موجود در آن و دسته‌بندی احادیث بر اساس اعتبار و ساختار آن‌ها پرداخته است؛ و در تحلیل و تفسیر آن‌ها، پیچیدگی‌های زبان عربی و چالش‌هایی که در وظایف پردازش زبان طبیعی و در ساخت هستی‌نگاری‌ها ایجاد می‌کند، پرداخته است. در اصلاح روش‌های موجود، ادغام منابع زبانی و توسعه چهارچوب‌های هستی‌شناختی جامع برای پیشبرد بیشتر حوزه مطالعات حدیث لازم است.

واسطی (۱۴۰۲)، در مقاله خود به تحلیل روابط در آیه اول سوره بقره و کشف روابط منسجم و به هم پیوسته در میان کلمات این آیه پرداخته است؛ و با استفاده از این روابط تلاش کرده است که قسمتی از هستی‌نگاری موجود در آیه «ذلک الکتاب لاریب فیه هدی للمتقین» را به عنوان مطالعه موردی، کشف کند. تعیین این روابط گسترده، سبب شکل‌گیری «هستی‌شناسی» در موضوع موردنظر شده که زیرساختی برای استفاده از «هوش مصنوعی» برای پردازش‌های جدید در موضوع موردنظر و دست‌یابی به نتایج جدید است. این مقاله با رویکرد شبکه‌ای برای کشف حداکثری متغیرهای مرتبط با موضوع و دقیق‌سازی روابط میان آن‌ها تألیف شده است.

هراگ و همکاران^۲ (۲۰۲۰)، در پروژه پژوهشی خود به بیان چگونگی استخراج هستی-نگاری مفاهیم قرآن و روابط معنایی از آیات قرآن می‌پردازد. شیوه کار مبتنی بر ترکیب آمار و روش‌های زبان‌شناسی برای استخراج مفاهیم و روابط مفهومی از قرآن بوده است. به‌طور خاص، از رویکرد مبتنی بر الگوی زبانی برای استخراج مفاهیم خاص از قرآن بهره‌برداری شده است. این رویکرد مبتنی بر استفاده از یک‌سری قواعد برای شناسایی مفاهیم استخراج شده از متون قرآن با ایجاد مجموعه‌ای از قوانین پذیرفته شده با استفاده از الگوریتم آپریوری^۳ بوده است.

^۱. Adel Muhammed et al.

^۲. Harrag et al.

^۳. Apriori Algorithm

با ملاحظه اهمیت و ضرورت پژوهش‌های انجام‌شده، به نظر می‌رسد که پژوهش حاضر در نوع خود جدید باشد زیرا:

(۱) تعداد پژوهش‌های انجام‌شده در مورد هستی‌نگاری در حوزه حدیث نسبت به سایر حوزه‌ها کمتر است.

(۲) در حوزه علم رجال و حدیث، عمده پژوهش‌ها یا در مورد خود حدیث و اقسام آن بوده است یا به‌طور خاص به ویژگی‌ها و خصوصیات و شرح احوال راویان حدیث می‌پردازد؛ اما هستی‌نگاری‌ای که شامل روابط معنی‌دار بین راویان حدیث و مفاهیم دلالت‌کننده بر تضعیف باشد، یافت نشد.

اهداف پژوهش

۱. شناسایی راویان ضعیف و مفاهیم مربوط به تضعیف آن‌ها بر اساس کتاب معرفه الحدیث؛
۲. شناسایی و برقراری روابط معنایی میان مفاهیم مرتبط با تضعیف راویان حدیث؛
۳. ارائه الگوی هستی‌نگاری راویان ضعیف بر اساس کتاب معرفه الحدیث.

سؤالات پژوهش

۱. اسامی راویان ضعیف و مفاهیم مرتبط با تضعیف آن‌ها در کتاب معرفه الحدیث اثر بهبودی کدام‌اند؟
۲. چه روابطی میان مفاهیم مرتبط با تضعیف راویان ضعیف وجود دارد؟
۳. الگوی هستی‌نگاری راویان ضعیف در کتاب معرفه الحدیث بهبودی چگونه است؟

ادبیات پژوهش

در ابتدا به بیان مفهوم لغوی و اصطلاحی واژه‌های اصلی می‌پردازیم:
● حدیث:

حدیث در لغت به معنی هر چیز تازه و نو است (فراهیدی، ق.). برخی معتقدند ریشه (ح - د - ث) بر ناپیدایی که پیدا شده دلالت می‌کند و «حدیث» هم سخنی است که اندک‌اندک یکی پس از دیگری پیدا می‌شود (ابن فارس، ۱۹۷۹م.) و در اصطلاح سخنی است که قول، فعل و تقریر معصوم (ع) را حکایت می‌کند. (شیخ بهائی، ۱۳۹۰ق.).

● راوی:

راوی در لغت به معنای حمل‌کننده، نقل‌کننده سخن (شرتونی، بی‌تا) و در اصطلاح کسی است که حدیث را با سلسله سند از معصوم علیه‌السلام نقل می‌کند (تهانوی، بی‌تا).

● هستی‌نگاری:

واژه فارسی «هستی‌نگاری» معادلی برای کلمه انگلیسی ontology قرار داده شده است. طبق فرهنگ مریام وبستر^۱ (۲۰۱۵) این کلمه انگلیسی ریشه لاتین داشته و از سال ۱۷۲۱ مصطلح شده است. این واژه از ترکیب دو بخش onto به معنی بودن و هستی و logia یا logy به معنی موضوع شناخت و مطالعه تشکیل شده است (کوکبی و همکاران، ۱۳۹۶). هستی‌نگاری که برخی از آن با تعبیر هستی‌شناسی^۲ نیز یاد می‌کنند، شبکه گسترده‌ای از روابط بین موجودیت‌ها و مفاهیم جهت بازنمایی دانش در نظام‌های اطلاعاتی و وب معنایی محسوب می‌شود. هستی‌نگاری به‌عنوان رویکرد جدید مهندسی دانش در عرصه هوش مصنوعی اهمیت یافته است. با ساخت هستی‌نگاری ساختار مفهومی بین مفاهیم استخراج و به صورتی صریح و آشکار در قالبی رسمی ارائه می‌شود. با به‌کارگیری هستی‌نگاری پردازش مفهوم در سطوح مختلف تعامل انسانی و ماشینی میسر گشته و این ابزار برای اشتراک دانش و بازنمایی آن به کار گرفته می‌شود (همان).

● جرح:

جرح در لغت از ریشه جرح و از باب فَعَلَ یَفْعَلُ، به معنای زخمی کردن، عیب کردن، دشنام‌دادن و کسب و اکتساب است (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ق.) و در اصطلاح، ظهور وصفی است که اگر در راوی یا شاهد ظاهر شود اعتبار کلام او ساقط شده و عمل به آن باطل می‌گردد. یا طعن و سرزنش راوی به گونه‌ای که به عدالت یا حفظ و ضبط وی لطمه وارد کند (عتر، ۱۴۲۲ ق.).

● ذم:

^۱ Merriam-Webster

^۲ علی‌رغم آگاهی از اینکه معادل پسوند واژه logy در فارسی باید «شناسی» باشد، تعمداً از پسوند «نگاری» برای این مفهوم در عرصه هوش مصنوعی استفاده شد، چراکه به نظر می‌رسد این مصنوع استفاده‌شده در بافت فناوری اطلاعات و علوم محاسباتی بیشتر تلاش دارد تا نگاشتی از موجودیت‌ها ارائه دهد (کوکبی و همکاران، ۱۳۹۶).

ذم در لغت از ریشه ذمَّ یَذُمُّ به معنای نکوهیدن، بدگوئی کردن، بدگفتن، مقابل مدح (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ق.) نکوهش کردن، خوارشمردن (زبیدی، بی‌تا) و در اصطلاح اعم از جرح است (مامقانی، ۱۴۱۱ ق.).

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش تحلیل محتوا و با استفاده از نسخه ۵.۵.۰ نرم‌افزار پروتژه است. مراحل تشکیل هستی‌شناسی‌های وب با توجه به امکانات نرم‌افزار پروتژه به شکل زیر است:

مرحله نخست: شناسایی مفاهیم، استخراج آن‌ها و مستندسازی جهت ایجاد اصطلاح‌ها؛

مرحله دوم: قرارگرفتن این اصطلاح‌ها در قالب کلاس‌های اصلی و فرعی و نیز نمونه‌ها یا اعضا در نماهای مربوط به هریک در نرم‌افزار پروتژه؛

مرحله سوم: ایجاد رابطه (ویژگی) میان کلاس‌ها و نمونه‌ها و میان این اصطلاح‌ها و مقادیر؛

مرحله چهارم: مرحله ارزیابی کیفیت و اثربخشی هستی‌نگاری و توانایی آن در پشتیبانی از بازنمایی دانش.

طراحی مفهومی این هستی‌نگاری از طریق تشکیل دو کلاس اصلی «راویان حدیث» و «الفاظ ذم و جرح» بوده است. جامعه آماری تعداد ۱۵۰ راوی قابل‌اعتماد در کتاب «معرفه الحدیث و تاریخ نشره و تدوینه و ثقافته عند الشیعه الامامیه» اثر محمدباقر بهبودی است؛ و فرایند پژوهش نیز عبارت بوده است از:

- شناسایی و استخراج اسامی راویان ضعیف و الفاظ ذم یا جرح بر اساس کتاب «معرفه الحدیث و تاریخ نشره و تدوینه و ثقافته عند الشیعه الامامیه» اثر محمدباقر بهبودی. این پژوهش بدون نمونه‌گیری انجام شده است و کل این کتاب، جامعه آماری پژوهش بوده است؛
- ایجاد دو کلاس اصلی با عنوان «راویان حدیث» و «الفاظ ذم و جرح» در نرم‌افزار پروتژه؛
- برقراری ارتباط معنی‌دار بین کلاس‌ها از طریق رابطه؛
- ارزیابی کیفیت و صحت هستی‌نگاری، با کسب تأیید دو نفر از متخصصان در دو حوزه علم حدیث و هستی‌نگاری.

یافته‌ها

برای ایجاد این هستی‌نگاری، در ابتدا دو کلاس اصلی با عنوان «راویان حدیث» و «الفاظ ذم و جرح» در نرم‌افزار پروتژه تعبیه شد؛ و سپس داده‌های گردآوری‌شده از متن کتاب معرفه الحدیث، در ذیل هر کدام از کلاس‌ها قرار گرفت.

• کلاس ۱: راویان حدیث

نام صد و پنجاه (۱۵۰) «راوی ضعیف» در زمان ائمه معصومین (ع) بر اساس کتاب «معرفه الحدیث و تاریخ نشره و تدوینه و ثقافته عند الشیعه الامامیه» اثر محمدباقر بهبودی استخراج شده و به‌عنوان کلاس اول در نرم‌افزار پروتژه^۱ قرار گرفت. این کلاس شامل نام راویانی است که مورد تضعیف رجال‌شناسان قرار گرفتند و الفاظ ذم و جرح در مورد آن‌ها به کار رفته است و لذا جزو راویان ضعیف شمرده شدند. برخی از اسامی این راویان در جدول زیر آمده است.

جدول ۱. نمونه اسامی راویان حدیث جهت تشکیل کلاس ۱

کلاس ۱	اسامی
راویان حدیث	أبان بن فیروز أبی عیاش مولی عبد القیس؛ إبراهیم بن إسحاق الأحمري
	النهانندی الأعجمی؛ أحمد بن بشیر الرقی؛ أحمد بن الحسین بن سعید
	دندان؛ أحمد بن عبدالله بن محمد البکری؛ أحمد بن علی الرازی الخضیب
	الایادی؛ أحمد بن عمر الحلال؛ أحمد بن محمد بن خالد البرقی؛ أحمد بن
	محمد بن سیار الکاتب السیاری؛ أحمد بن محمد بن عیاش الجوهري
	فارابی؛ أحمد بن موسی أبی زاهر الأشعری القمی؛ أحمد بن مهران؛ أحمد
	بن هلال العبرتائی؛ إسحاق بن محمد البصری الأحمر؛ إسماعیل بن سهل
	الدهقان الکاتب؛ أبو القاسم إسماعیل بن علی الخزاعی الدعبلی؛ إسماعیل بن مهران السکونی؛ و ... .

^۱. Protege

این اسامی در نرم‌افزار پروتژه و در ذیل کلاس ۱ به صورت زیر نمایش داده می‌شود:

شکل ۱. کلاس راویان حدیث (کلاس ۱) در نرم‌افزار پروتژه

• کلاس ۲: الفاظ ذم و جرح

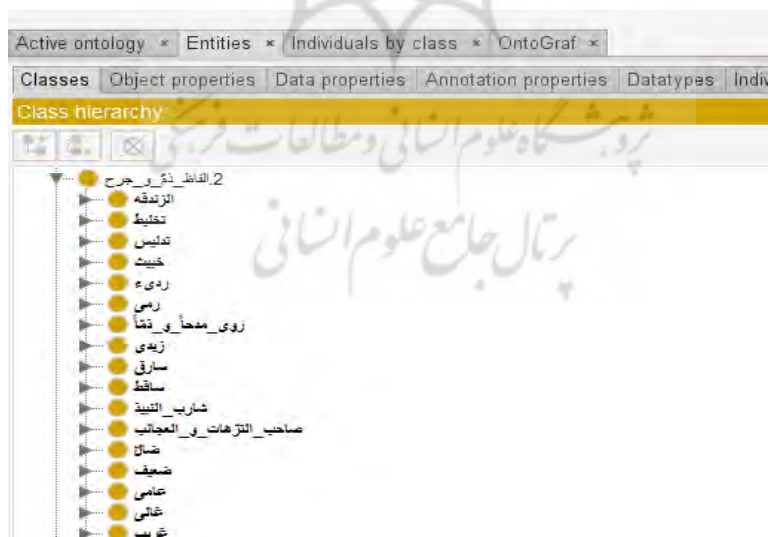
در کلام علمای رجالی یک‌سری جملات و الفاظی وجود دارد که نشانگر وجود مذمت یا جرح و تضعیف راویان است که در واقع نظر خودشان را در مورد هر راوی بیان داشته‌اند و وی را ذم یا جرح کرده‌اند. لذا «الفاظ ذم و جرح» به عنوان کلاس دوم تعبیه شده و در ذیل آن، مفاهیمی که در علم حدیث نشانگر ذم یا جرح راوی است، قرار گرفت؛ و در ذیل هر کدام از این زیرشاخه‌ها جملات علمای رجالی به عنوان نمونه جای داده شد؛ به عبارت دیگر، آن مفهوم کلی به عنوان شاخه اصلی تعبیه شد و در ذیل هر مفهوم، مثال‌ها و نمونه‌ها قرار داده شد. برخی از مفاهیم و زیرشاخه‌هایی که در ذیل کلاس ۲ به عنوان الفاظ کلی دال بر ذم و جرح قرار گرفته‌اند به شرح جدول ذیل است.

جدول ۲. مهم‌ترین الفاظ دلالت‌کننده بر ذم و جرح در کتاب معرفه الحديث

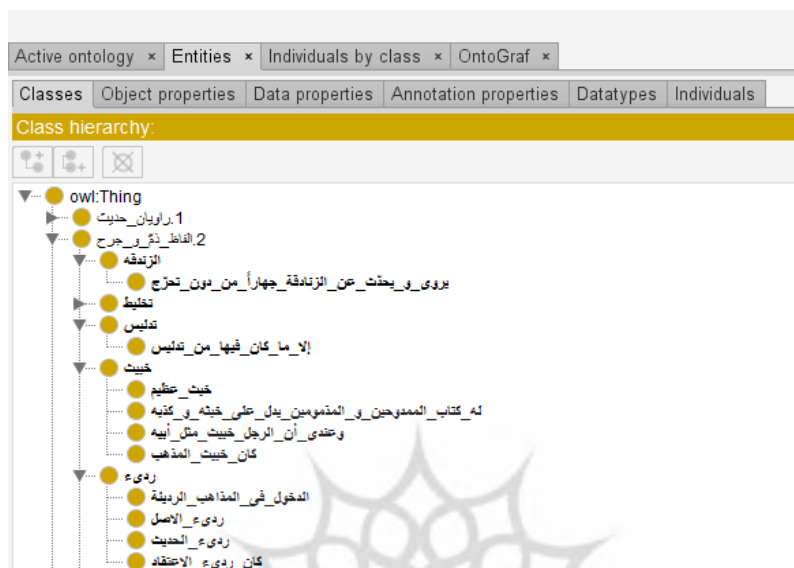
Subclasses	Class
اختل؛ الإسحاقى؛ باطل؛ بدعه؛ تخليط؛ تدليس؛ تزيد فى الحديث، حماقه؛ خبيث؛ ذاهب الحديث؛ رجل سوء؛ ردىء؛ مرمى؛ الروايه عمن لم يلق؛ روى مدحاً و ذمّاً؛ زندقه، زيدى، سارق؛ ساقط؛ شارب النبيذ؛ صاحب الترهات و العجائب؛ ضال؛ ضعيف؛ عامى؛ غلبائى؛ غالى؛ غريب؛ غمز عليه؛ غير معتمد؛ غير نقى؛ فاسد؛ فاسق؛ فطحى؛ قائل بالتناسخ؛ قائل بالجبر و التشبيه؛ قدرى؛ كافر؛ كذب؛ لا أفتى به؛ لا خير فيه؛ لا رغبه فيه؛ لا يبالى عمن أخذ؛ لا أروى الروايه عنه، لا يجوز عند الشيعة؛ لا يحتج به؛ لا يخلو من بطلان؛ لم يرو عنه الا واحد؛ لا يعبا به؛ لا يعتد به؛ لا يعرف؛ لا يعمل عليه؛ لا يعول عليه؛ لا يقبل شهادته؛ لا يكتب حديثه؛ لا يلتفت اليه؛ لا ينتفع به؛ لا يوثق به؛ لا يونس به؛ لعله الآفه؛ لفق؛ لم يكن بالمرضى؛ لم يكن من أصحاب الحديث؛ ليس بالمتحقق بنا؛ ليس بشيء؛ لم يكن بكل الثبت فى الحديث؛ مأجله؛ مأقل حياء؛ متروك؛ متفرق؛ متهافت؛ متهالك؛ متهم؛ مجعول؛ مجفوء الروايه؛ مجهول؛ محرف؛ مذموم؛ مرتد؛ مردود؛ مرسل؛ مضطرب؛ مطروح؛ مطعون؛ مظلم؛ معدود؛ مفوضه؛ ملتبس؛ ملعون؛ من اهل الارتفاع؛ منحرف؛ منحول؛ منكر؛ منهى؛ موضوع؛ مولعاً بالحمامه؛ ناووسى؛ نقد عليه؛ واقفى؛ واهى؛ يخرج شاهداً، يروى الصحيح والسقيم؛ يُعرف و ينكر و ...	الفاظ ذم یا جرح

این الفاظ دلالت‌کننده بر تضعیف راویان، در نرم‌افزار پروتژه به صورت زیر نمایش داده می‌شود:

شکل ۲. کلاس الفاظ ذم و جرح (کلاس ۲) در نرم‌افزار پروتژه

شکل ۳. نمونه‌ها و مثال‌های کلاس الفاظ ذم و جرح در نرم‌افزار پروتژه

در تصویر بالا و در ذیل کلاس «الفاظ ذم و جرح»، اصطلاح‌ها و الفاظی قرار گرفت که برگرفته از کلام علمای رجال‌شناس هستند (همانند تخلیط، تدلیس، خیث، ردیء و ...) و دلالت بر مذمت یا جرح راوی می‌کنند و عبارات و جملات علمای رجال‌شناس در ذیل هر کدام به‌عنوان «نمونه» گنجانده شده است. این الفاظ و نمونه‌های آن به‌عنوان شاخه‌های اصلی و فرعی نشان داده می‌شوند. بیان معنای لغوی واژه‌ها و همین‌طور معنای اصلاحی آن‌ها که در ادامه خواهد آمد تا حدودی مشخص می‌کند که چگونه آن‌ها دلالت بر ذم یا جرح راوی می‌کنند. جداول شماره ۱ و ۲ در پاسخ به سؤال اول مقاله تنظیم شده‌اند.

بررسی الفاظ ذم یا جرح نشان می‌دهد که علل تضعیف راویان حدیث متفاوت است. برخی از جملات دلالت بر «ضعف راوی و مذموم بودن شخصیت وی» دارد که در صورت فساد در عقیده و گرایش به فرقه‌های انحرافی و غیره بیان می‌شود. واژه‌هایی همچون زندقه، زیدی، علبائی، غالی، فطحی، قائل بالتناسخ، قائل بالجبر و التشبیه، ناووسی، واقفی؛ و ... دلالت بر گرایش راوی به فرقه‌های انحرافی دارد که همین امر از ارزش و اعتبار روایات راوی می‌کاهد. این فرقه‌ها در کتب رجالی به‌عنوان «اسباب فساد در عقیده» شناخته می‌شوند (کنی - تهرانی، ۱۴۲۱ ق.). در جدول زیر به برخی از این فرقه‌ها و اعتقاداتی که اگر در راوی

مورد بحث وجود داشته باشد سبب کاهش یا سقوط اعتبار وی و روایات او می‌شود، اشاره می‌شود.

جدول ۳. مفاهیم موضوعی فرقه‌ها و اعتقادات فاسد راویان

زندقه	قائلین به ثنویت یعنی خدای نور و ظلمت هستند. یا کسی که ایمانی به آخرت و ربوبیت ندارد (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ق.).
زیدی	فرقه‌ای هستند از یاران زید بن علی بن الحسین بن علی (ع) که معتقدند امامت در فرزندان حضرت زهرا (س) امتداد دارد و در غیر ایشان قرار داده نشده است و هر یک از فرزندان حضرت زهرا (س) که عالم، شجاع و سخاوتمند باشد و ادعای امامت کند، امام واجب‌الاطاعه خواهد بود (شهرستانی، ۱۳۶۴).
علبانی	از یاران علباء بن ذراع دوسی هستند که علی (ع) را بر پیامبر (ص) برتری می‌دهند (شهرستانی، ۱۳۶۴)، آن‌ها گمان می‌کنند که علی (ع) پروردگار و محمد (ص) بنده اوست (جایلی پروجر دی، ۱۴۱۰ ق.).
غالی	از الفاظ جرح است (شهید ثانی، ۱۴۰۸ ق.). آن‌ها قائل به الوهیت و یا شراکت پیامبر و ائمه (ع) با خداوند متعال در معبودیت یا خلق یا رزق او هستند. از جمله عقاید دیگر آن‌ها اینکه بدون اتصال به وحی و یا الهام از سوی خداوند متعال، از عالم غیب باخبر می‌شوند و همین‌طور قائل به نبی بودن ائمه اطهار و یا قائل به تناسخ هستند و اینکه معرفت آن‌ها سبب بی‌نیازی از انجام طاعات و عبادات می‌شود و وظیفه‌ای بر ترک معاصی هم ندارند (مجلسی، ۱۴۰۳ ق.).
فطحی	فرقه‌ای که می‌گویند بعد از امام جعفر صادق (ع) امامت به فرزندش عبدالله بن جعفر افطح می‌رسد (کنی‌تهرانی، ۱۴۲۱ ق.).
قائل بالتناسخ	در اصطلاح، به انتقال روح پس از مرگ از جسمی به جسم دیگر گفته می‌شود (تهانوی، بی‌تا). در میان شیعیان، باور به تناسخ باطل و اعتقاد به آن، به دلیل انکار بهشت و جهنم، کفر دانسته شده است (شیخ صدوق، ۱۴۱۴ ق.).
قائل بالجبر و التشبیه	اهل جبر یعنی کسانی که معتقدند همه افعال از خداست و انسان هیچ اختیاری ندارد و اهل تشبیه کسانی هستند که خالق را به مخلوق تشبیه کرده و خداوند را با صفات مخلوق توصیف می‌کنند (شهرستانی، ۱۳۶۴).
مفوضه	گروهی از غلات هستند که معتقدند خداوند متعال وقتی پیامبرش حضرت محمد (ص) را خلق کرد تدبیر عالم را به او سپرد و او بود که بدون دخالت خداوند جهان را خلق کرد و سپس او تدبیر جهان را به امیرالمؤمنین و برخی می‌گویند به سایر ائمه اطهار سپرد (کنی‌تهرانی، ۱۴۲۱ ق.).

فرقه‌ای است که معتقد است امام صادق (ع) زنده است و نمی‌میرد تا اینکه ظاهر شود و جهان را پر از عدل و داد کند و او مهدی است (شهرستانی، ۱۳۶۴).	ناووسی
فرقه‌ای است که معتقد است که امام موسی کاظم (ع) نمرده و زنده است و او کسی است که جهان را پر از عدل و داد خواهد کرد کما اینکه از ظلم و جور پر شده است و او مهدی موعود است (نوبختی، بی‌تا).	واقفی

برخی دیگر از جملات کتاب، نشانگر وجود صفاتی ناپسند در شخصیت راوی هستند، از محتوای آن‌ها می‌توان به واژه‌هایی همچون تخلیط، تدلیس، خبیث، غریب، متهافت، متهالك، متهم، متروك، واهی و غیره اشاره کرد که دلالت بر ذم یا جرح راوی می‌کنند. گاهی برخی عبارات و جملات منفی برای مذمت راوی به کار می‌رود، همانند «لأفتی- به» (به آن فتوا نمی‌دهم)؛ «لا خیر فیه» (خیری در آن نیست)؛ «لأروى الروایه عنه» (روایت نمی‌کنم از او)؛ «لا یحتج به» (به آن احتجاج نمی‌شود)؛ «لا یخلو من بطلان» (خالی از بطلان نیست)؛ «لا یعبأ به» (به او اعتنائی نمی‌شود)؛ «لا یعرف» (شناخته شده نیست)؛ «لا یعمل علیه» (به روایات او عمل نمی‌شود)؛ «لا یعول علیه» (به او اعتماد نمی‌شود)؛ «لا یقبل شهادته» (شهادت او پذیرفته نمی‌شود)؛ «لا یکتب حدیثه» (حدیث او نوشته نمی‌شود)؛ «لا یلتفت الیه» (به او توجهی نمی‌شود)؛ «لا ینتفع به» (از او منفعتی عاید نمی‌شود)؛ «لا یوثق به» (به او اعتماد نمی‌شود).

همین‌طور تعابیری همچون «لم یرو عنه الا واحد» (هیچ‌کس از او روایت نکرد به‌جز یک نفر) که عمدتاً نوعی ذم شمرده می‌شود (شوشتری، ۱۴۱۰ ق.)، یا «لم یکن بالمرضى» (رفتار و شخصیت راوی مورد رضایت نبود) که برخی آن را از الفاظ ذم و قبح دانسته‌اند (مامقانی، ۱۴۱۱ ق.)، یا «لم یکن بکل الثبث فی الحدیث» (راوی شرایط نقل حدیث مثل ضبط، حفظ و ... را نداشت) که از الفاظ ذم بوده ولی دلالت بر جرح راوی نمی‌کند (صدر، بی‌تا) و همین‌طور «لم یکن من أصحاب الحدیث» (از اصحاب حدیث نبود).

برای ایجاد مفاهیم موجود در کلاس‌ها، در برخی از موارد از ریشه الفاظ و مفاهیم دلالت‌کننده بر مذمت راوی عیناً استفاده شده است و در برخی موارد دیگر از مفهوم جمله برداشت شده است، مثل رغبت نداشتن (لارغبه فیه) که الفاظ متعددی بر آن دلالت می‌کنند، مثل «أصحابنا یکرهون ما رواه محمد بن سنان عنه» (اصحاب نسبت به آنچه محمد بن سنان روایت کرده کراهت داشتند)؛ یا «لم أرغب فیه» (به آن رغبتی نکردم)؛ همین‌طور روایت نکردن از راوی (لأروى الروایه عنه) که از جمله‌های مختلفی برداشت شده است، مثل «أرى

الترك لما روی هؤلاء عنه» (می‌بینم که از آنچه از او روایت کردند، پرهیز می‌شود)؛ «إن أردتم أن تكتبوا حديثه عن أصلي حتى أرويه لكم بعد ذلك، فإني لأفعل ذلك» (اگر بخواهید روایت وی را بنویسید تا آن را نقل کنم، من این کار را انجام نخواهم داد)؛ «لأروى لكم أنا عنه شيئاً» (من از او چیزی برای شما نقل نمی‌کنم)؛ «لأروى ما يختص روايته» (روایاتی را که او نقل کرده باشد روایت نمی‌کنم)؛ «لأستحل أن أرويه لأنه كان يأخذ الحديث عن وجاده» (روایت کردن از او جایز نیست؛ زیرا او به طریق وجاده احادیث را دریافت و نقل کرده است).

در برخی از جملات رجال‌شناسان، عباراتی دیده می‌شود که دلالت بر یک‌سری افعالی می‌کند که انجام آن‌ها در نزد شیعیان امامیه پسندیده نبوده و می‌تواند بیانگر نوعی مذمت راوی باشد، مانند «أما علي بن جعفر نفسه فقد كان في أوائل أمره خارجاً عن زى الإماميه» (علی بن جعفر در ابتدا برخلاف شیوه امامیه رفتار می‌کرد)، «كان معهم حين أنكروا ابن الرضا أبا جعفر الجواد» (با آن‌ها بود زمانی که آن‌ها پسر امام رضا یعنی حضرت جواد را انکار کردند)، «كان معهم حين فعلوا أشنع الأعمال و أقبح الأفعال» (با آن‌ها بود زمانی که آن‌ها شنیع‌ترین و قبیح‌ترین افعال را انجام دادند)، «هذا ممّا لايجوز عند الشيعة الإماميه» (این کارها در نزد شیعه امامیه جایز نیست) که مجموع آن‌ها به عنوان نمونه در ذیل همین جمله «لايجوز عند الشيعة الإماميه» قرار گرفت.

برخی دیگر از الفاظ ذم یا جرح می‌توانند علاوه بر نشان دادن ضعف راوی، برای نشان دادن «ضعف حدیث و روایتِ راوی» هم به کار روند، همانند مردود، فاسد، مجهول، ضعیف و غیره. به عنوان مثال لفظ «ضعیف» صفت مشبّه از ریشه ضعف یضعف و در مقابل قوت و نیرو است (جوهری فارابی، ۱۴۰۷ ق.). اگر به صورت مطلق استعمال شود دلالت بر ضعف راوی دارد (صدر، بی تا) و اگر برای توصیف و بیان حدیث به کار رود، دلالت بر حدیثی می‌کند که شروط حدیث صحیح و موثق و حسن در آن موجود نباشد (عاملی، ۱۳۶۰). این واژه در متن عبارات علمای رجالی به صورت‌های مختلفی بیان شده است از جمله «أكثر الروایه عن الضعفاء»؛ «أصحابنا یضعفونه»؛ «هو ضعیف عند أصحاب الحديث»؛ «كان في مذهبه ضعيفاً»؛ «كل عيوب الضعفاء مجتمع فيّه» و غیره. در این پژوهش تمامی الفاظی که به گونه‌ای حکایت از مذموم بودن یا جرح راوی می‌کرد به همراه معانی لغوی و اصطلاحی

آن‌ها استخراج شد. در جدول زیر به معنای لغوی و اصطلاحی برخی از این الفاظ ذم یا جرح اشاره می‌شود:

جدول ۴. برخی از الفاظ ذم و جرح در کلام علمای رجالی

الفاظ	معنی لغوی واژه	معنی اصطلاحی واژه	نمونه‌ها/ مثال‌ها (کلمات علمای رجالی)
تخلیط	آمیختن بعض کار با بعضی دیگر و فساد افکندن در آن (جوهری فارابی، ۱۴۰۷ ق.).	مخلط کسی است که در مورد آنچه روایت می‌کند مبالاتی ندارد و بین ضعیف و قوی را جمع می‌کند (مازندرانی حائری، ۱۴۱۶ ق.).	روایتی مختلط؛ خبرنا بروایات و کتبہ إلا ما کان فیها من تخلیط؛ الاختلاط فی الحدیث؛ مُخلَط؛ هو معدن التخلیط
تدلیس	کتمان کردن و پوشاندن عیب (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق.).	عملی از محدث که با آن عیب و ضعف روایت پوشانیده شود (شهیدثانی، ۱۴۰۸ ق.).	إلا ما کان فیها من تدلیس
خبیث	بد بودن، پلید بودن و فاسد بودن (جوهری فارابی، ۱۴۰۷ ق.).	این لفظ از الفاظی است که افاده عدم اعتبار و بلکه جرح راوی را می‌نماید (کنی‌تهرانی، ۱۴۲۱ ق.).	خبث عظیم؛ له کتاب الممدوحین و المذمومین یدل علی خبیثه و کذبہ؛ کان خبیث المذهب
صاحب الترهات و العجائب	به کار بی‌هوده و هرزه پرداختن و به اباطیل مشغول شدن (ازهری، بی‌تا)	صاحب الترهات یعنی صاحب اباطیل (نمازی شاهرودی، ۱۴۱۴ ق.).	ألفاظ الحدیث یشبه بترهات القصاصین؛ الحدیث طویل فیه الترهات و الأعاجیب
عُمر علیه	عیب گرفتن و بدگوئی کردن (ابن فارس، ۱۳۹۹)	به معنای آن‌که راوی مورد طعن واقع شده و انحراف راوی آشکار نیست (جدیدی‌نژاد، ۱۳۸۲).	ذکره القمیون و غمزوا علیه؛ رأیتُ جُلَّ أصحابنا یغمزونه

الفاظ	معنی لغوی واژه	معنی اصطلاحی واژه	نمونه‌ها / مثال‌ها (کلمات علمای رجالی)
فاسد	از ریشه فسد به معنای باطل شدن، اضمحلال یافتن، تغییر یافتن (زبیدی، بی‌تا)	با الفاظی همانند فاسد الحدیث، فاسد المذهب، فاسد العقیده و ... بیان می‌شود؛ و از الفاظ قدح و جرح است (جدیدی‌نژاد، ۱۳۸۲).	کتاباً مصنفاً فاسد الألفاظ؛ هو فاسد المذهب؛ کان أيضاً فاسد المذهب؛ یلقى علیه الفاسد کثیراً؛ لأجل فساد أصله؛ فاسد الاعتقاد
کاذب	از ریشه کذب به معنای صادق نبودن، نقیض صدق (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق.)	این واژه از الفاظ جرح است (شیخ بهائی، ۱۳۹۰ ق.).	الکذب بین فی وجه الحدیث؛ حدیثه الذی رواه عنه کذب مختلق؛ فحدیثه کذب سنداً و کذب متناً؛ و له أحادیث فی الکذب؛ کان کذاباً فی الروایه؛ یروی عن الکذاب؛ إلیک بعض دعاویه الکاذبه؛ فیه أكاذیب عجیبه؛ فیه الکذب الصریح
مردود	از ریشه ردَّ یردُّ به معنای برگشتن (جوهری فارابی، ۱۴۰۷ ق.)	مردود شخصی است که به دلیل وجود برخی موانع، خبر وی مورد قبول قرار نمی‌گیرد برخلاف خبر متواتر که به خاطر قطع به صدق خبردهنده مورد پذیرش واقع می‌شود (شهیدثانی، ۱۴۰۸ ق.).	رداً لروایاته المختلفه؛ فیکون حدیثه مردوداً؛ مردود الحدیث؛ و إن لم یصح فالحدیث الباطل مردود؛ کل ما رواه مردود؛ کان یقول: ردوا أحادیث محمد بن سنان؛ تکلم القمیون فیه بالرد
مطروح	از ریشه طَرَحَ به معنای افکندن، دور گرداندن (فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ق.)	آنچه مخالف دلیل قطعی بوده و قابل تاویل هم نباشد (مامقانی، ۱۴۱۱ ق.).	فإن صح حدیثه فلا بدّ و أن یطرح
من اهل الارتفاع	از ریشه رفع یرفع به معنای خلاف وضع و نهادن چیزی (زبیدی، بی‌تا)	مرتفع القول کسی است که قولش معتبر نیست و نمی‌توان به آن اعتماد کرد	أنه کان فی مذهبه ارتفاع؛ فیه ترفع؛ مرتفع القول؛ مرتفع فی مذهبه؛ من أهل الارتفاع؛ کان

هستی‌نگاری راویان ضعیف؛ کاوشی در دلایل تضعیف؛ افضل‌ی قادی و خسروی | ۱۰۷

الفاظ	معنی لغوی واژه	معنی اصطلاحی واژه	نمونه‌ها / مثال‌ها (کلمات علمای رجالی)
		(شهیدثانی، ۱۴۰۸ ق، ص ۲۰۹) چراکه او اهل غلو کردن است (مامقانی، ۱۴۱۱ ق.).	شهیراً فی الارتفاع؛ کان فی مذهب ارتفاع
واهی	اسم فاعل از ریشه وهی یهی بوده و در لغت به معنی ضعیف بودن، سست و شکننده بودن است (جوهری فارابی، ۱۴۰۷ ق.).	کنایه از شدت ضعف راوی و سقوط اعتبار حدیث وی است (شهیدثانی، ۱۴۰۸ ق.).	و قد تتبعت روایاته فوجدتها واهیة فی الأكثر؛ کلها واهیة ساقطة

به‌عنوان مفهوم دلالت‌کننده بر ذم یا جرح روات استخراج شده و تعداد ۶۴۵ نمونه و شاهد مثال در ذیل آن‌ها در نرم‌افزار پروتژه قرار داده شد که همگی از متن کتاب و کلام علمای رجالی اقتباس شدند. بیشترین نمونه‌ها مربوط به الفاظ زیر بوده است:

جدول ۵. پرکاربردترین الفاظ ذم و یا جرح

لفظ / مفهوم	ضعیف	غالی	کاذب	تخلیط	موضوع	مطعون	فاسد	مرمی	لأروى الروایه عنه
تعداد نمونه	۹۸	۵۶	۵۱	۳۴	۳۲	۲۶	۱۶	۱۴	۱۴
لفظ / مفهوم	مضطرب	مرسل	مجهول	ملعون	یخرج شاعداً	غیرمعمد	واقفی	یعرف و ینکر	لا یجوز عند الشیعه
تعداد نمونه	۱۳	۱۲	۱۱	۱۱	۱۱	۱۰	۱۰	۱۰	۹
لفظ / مفهوم	من اهل الارتفاع	صاحب	لا یم ل علیه	مردود	لا یلتفت الیه	لا یوثق به	متهم	زیدی	تزیّد فی الحدیث

							الترها ت و العجا ئب		
تعداد نمونه	۹	۹	۸	۸	۷	۷	۶	۶	۶

• روابط اشیا^۱

روابط اشیا یا ویژگی، همان صفات یا مشخصاتی است که اشیا یا اعضای کلاس‌ها می‌توانند داشته باشند (آسوشه و همکاران، ۱۳۹۰) که در این هستی‌نگاری، اقوال رجال‌شناسان در زیرمجموعه آن قرار گرفته است؛ و با عبارت «قال فلان» نمایش داده شده است. از مهم‌ترین علما و رجال‌شناسانی که نظرات آن‌ها در مورد راویان ضعیف، در کتاب معرفه الحدیث آمده است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

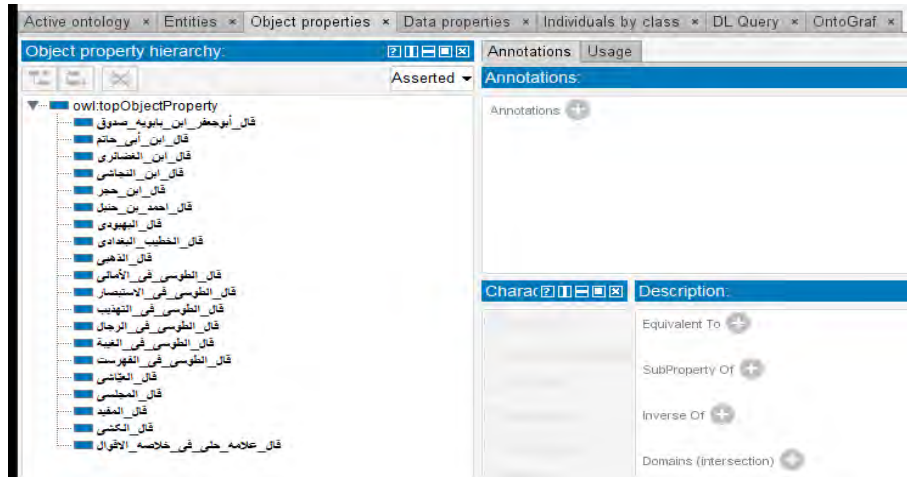
شیخ طوسی، عیاشی، علامه مجلسی، شیخ مفید، کشی، علامه حلی، ابوجعفر ابن بابویه (شیخ صدوق)، ابن ابی حاتم، ابن الغضائری، ابن النجاشی، ابن حجر عسقلانی، احمد بن حنبل، خطیب بغدادی، ذهبی.

شکل ۴. صفات موجودیت (ویژگی‌ها)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

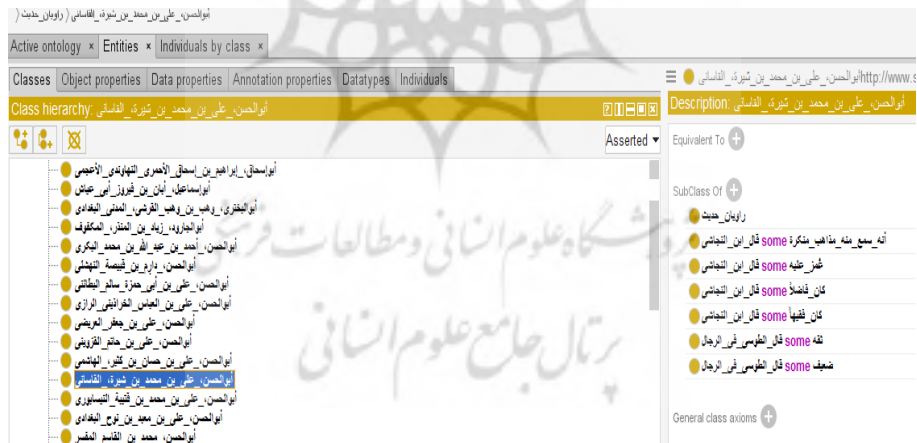
¹. Object Property

هستی‌نگاری راویان ضعیف؛ کاوشی در دلایل تضعیف؛ افضل‌ی قادی و خسروی | ۱۰۹

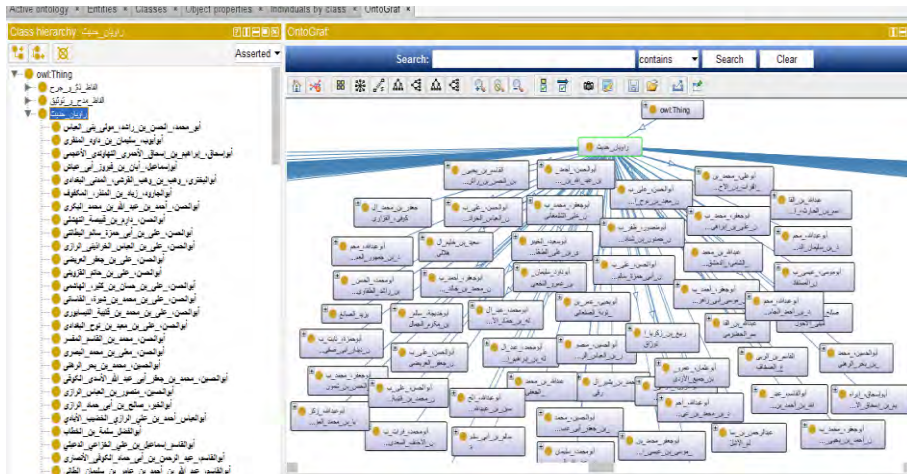

در پاسخ به سؤال دوم پژوهش، ارتباط بین کلاس‌ها به صورت زیر برقرار شده است و نمایش داده می‌شود:

شکل ۵. نمایش ارتباط بین کلاس‌ها در نرم‌افزار پروتزه

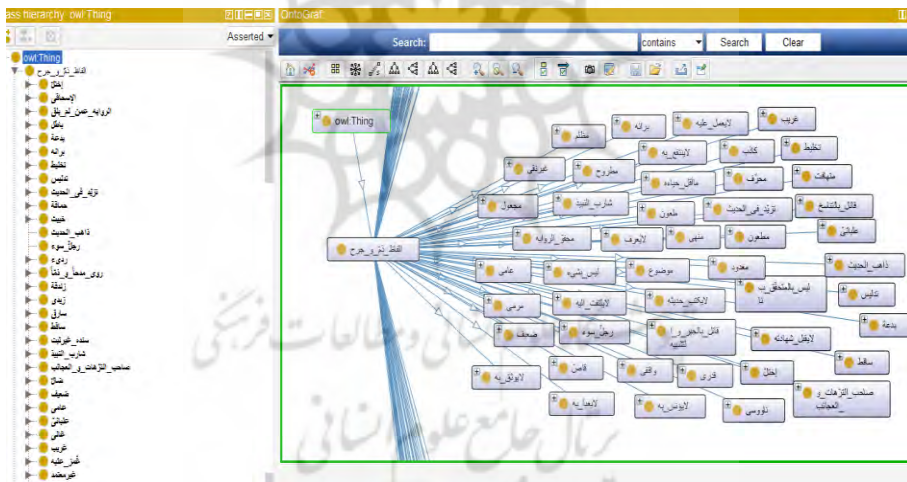

شکل ۶. نمونه‌هایی از گراف هستی‌نگاری راویان ضعیف

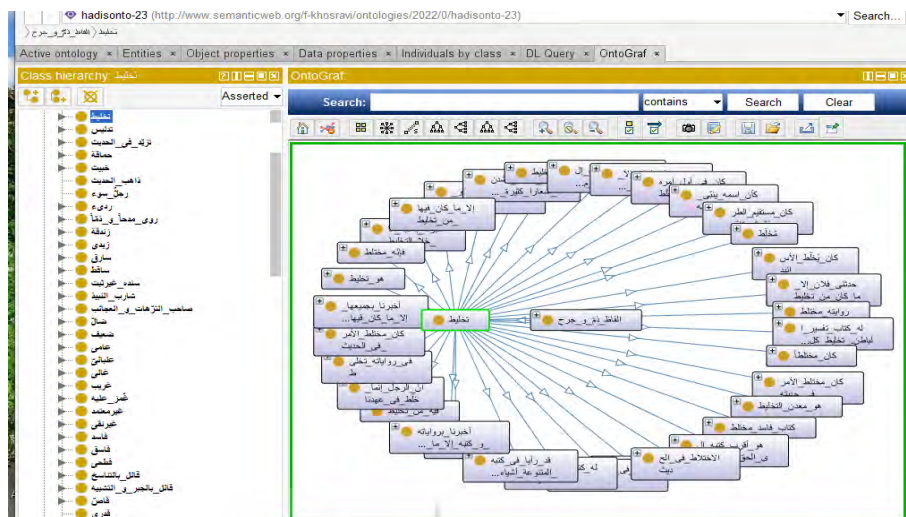

تصویر بالا نشانگر زیرمجموعه کلاس اول یعنی راویان حدیث است.

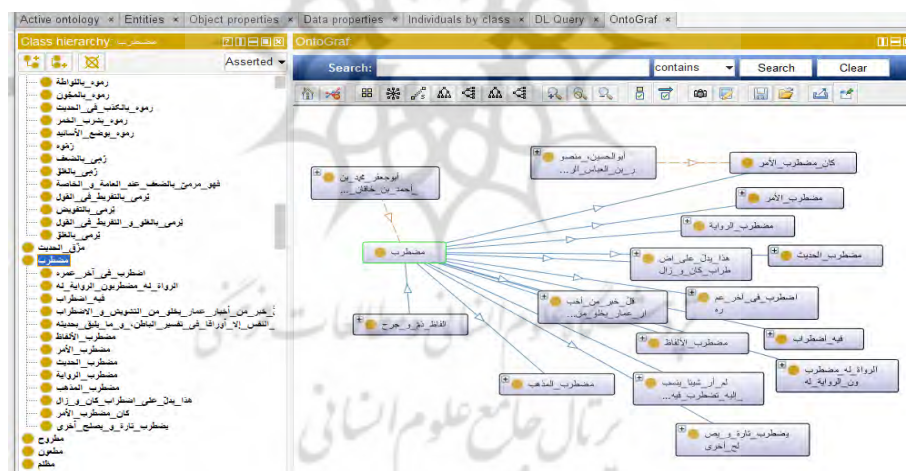
شكل ٧. زیرمجموعه کلاس دوم یعنی الفاظ ذم و جرح

شکل ۸. نمونه‌های زیرمجموعه لفظ جرح «تخلیط»

شکل ۹. لفظ جرح «مضطرب» و نمونه‌های آن در کلام علما و ارتباط آن با برخی از راویان

نتیجه‌گیری

امروزه هستی‌نگاری یک بستری را در وب معنایی فراهم می‌سازد که ماشین‌ها را قادر می‌سازد که اطلاعات را به شیوه‌ای هوشمندانه‌تر و آگاهانه‌تر، درک و پردازش کنند. امکان جستجوی دقیق‌تر بر اساس درک روابط معنایی بین مفاهیم مختلف و تجزیه و تحلیل و استخراج منطقی مجموعه داده‌های متفاوت را فراهم می‌کند. اشتراک‌گذاری دانش مؤثرتر را ممکن

ساخته و نه تنها مفاهیم، بلکه روابط و محدودیت‌های حاکم بر آن را در برمی‌گیرد. به دلیل همین نقش مهم در وب معنایی، ضرورت به کارگیری آن‌ها در پژوهش‌های علمی بیش‌ازپیش احساس می‌شود. این پژوهش در زمینه علوم حدیث و رجال دریچه‌ای نو به مقوله جرح و تضعیف راویان حدیث است که در صورت تکمیل و ورود اطلاعات مربوط به راویان حدیث در بستر این نرم‌افزار و کاوش در علل جرح آن‌ها و ایجاد یک شبکه مفهومی بین همه راویان حدیث در محیط وب، می‌توان در کوتاه‌ترین زمان ممکن به اطلاعات گسترده‌ای در مورد شرح حال، علل تضعیف و وثوق راویان، راویان قابل اعتماد و راویان غیرقابل اعتماد دست یافت که ثمره آن در رد یا تأیید ادله شرعی نمایان خواهد شد؛ زیرا اگر راویان موجود در سلسله سند حدیث ضعیف باشند، آن روایت به عنوان منبع شرعی استنباط احکام قابل اعتنا نخواهد بود. در پژوهش حاضر با کاوش در کلام علمای صاحب نظر در رجال، همچون شیخ طوسی، عیاشی، علامه مجلسی، شیخ مفید، کشی، علامه حلی، ابوجعفر ابن بابویه (شیخ صدوق)، ابن ابی حاتم، ابن الغضائری، ابن النجاشی، ابن حجر عسقلانی، احمد بن حنبل، خطیب بغدادی، ذهبی و بررسی اقوال آن‌ها در مورد ضعیف دانستن ۱۵۰ راوی در کتاب معرفه الحدیث اثر محمدرضا بهبودی، به تعداد ۱۰۷ لفظ یا مفهوم دلالت کننده بر ذم یا جرح روات و تعداد ۶۴۵ نمونه و شاهد مثال دست یافتیم و با ایجاد یک هستی‌نگاری از طریق دو کلاس «راویان حدیث» و «الفاظ ذم و جرح» در نرم‌افزار پروتژه، بین آن‌ها ارتباط معنایی برقرار شد. اصطلاح‌های دلالت کننده بر ذم یا جرح راوی گاه از خود عبارت به صراحت برداشت شد و گاهی از مفهوم جمله و با ملاحظه سایر قراین حالیه اقتباس گردید. از عیوبی که موجب تضعیف راوی شده است برخی مربوط به شخصیت راوی و برخی دیگر مربوط به ضعف در خود روایت بوده است. با ایجاد این هستی‌نگاری، اگر در مورد یک راوی، صفتی سبب جرح و تضعیف وی شده باشد و همین صفت در مورد راوی دیگر هم صادق باشد، به دلیل ایجاد شبکه بین مفاهیم، موجب تضعیف وی نیز خواهد شد. به عنوان مثال اگر راوی اول به دلیل «فساد در عقیده»، «دروغ گو بودن»، «جاعل حدیث بودن» و راوی دوم به دلیل «فساد در عقیده»، «غلو کننده» و «سارق بودن» ضعیف شمرده شوند، با جستجوی اصطلاح «فساد در عقیده» که بین راوی اول و دوم مشترک است، هر دو راوی فراخوانده می‌شوند، افزون بر اینکه سایر دلایل تضعیف که در مورد هر کدام از آن‌ها وارد نرم‌افزار شده نیز قابل مشاهده خواهد بود؛ و همین امر موجب گردآوری اطلاعات گسترده در حوزه علم

حدیث و رجال و بررسی علل تضعیف راویان خواهد شد که زمینه پژوهش‌های گسترده‌تر و عمیق‌تر را فراهم خواهد کرد. ایجاد هستی‌نگاری‌های متنوع در حوزه علم حدیث و رجال، یک ضرورت است که باید بیشتر به آن پرداخته شود و از میان پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه هستی‌نگاری، هستی‌نگاری‌های حوزه علوم قرآنی و فقه به این پژوهش نزدیک‌تر بوده است.

ORCID

Farahnaz Afzali Ghadi

<https://orcid.org/0000-0001-5862-9723>

Fariborz Khosravi

<https://orcid.org/0009-0001-1837-3492>

منابع

- آسوشه، عباس، مهرآسا، شهره، خطیبی، تکتّم و خاکشورسعدت، پریسا. (۱۳۹۰). هستی‌نگاری: روش‌شناسی‌ها، ابزارها و زبان‌های توسعه. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر آثار علمی.
- ابن‌فارس، احمد. (۱۹۷۹ م.). معجم مقاییس اللغة (ج. ۴). تحقیق عبدالسلام محمد هارون. قم: دارالفکر.
- ابن‌منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ ق.). لسان العرب (ج. ۱). بیروت: دار صادر.
- ابن‌منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ ق.). لسان العرب (ج. ۶). بیروت: دار صادر.
- ازهری، محمد بن أحمد. (بی‌تا). تهذیب اللغة (ج. ۶). بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- بهبودی، محمدباقر. (۱۴۲۷ ق.). معرفة الحديث و تاریخ نشره و تدوینه و ثقافته عند الشیعه الامامیه. بیروت: دارالهادی.
- تهانوی، محمدعلی. (بی‌تا). کشف اصطلاحات الفنون و العلوم (ج. ۱). لبنان: مکتبه لبنان ناشرون.
- جالبقی‌بروجردی، سید علی‌اصغر. (۱۴۱۰ ق.). طرائف المقال فی معرفه طبقات الرجال (ج. ۲). تحقیق سید مهدی رجائی زیر نظر سید محمود مرعشی. قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی العامه.
- جدیدی‌نژاد، محمدرضا. (۱۳۸۲). معجم مصطلحات الرجال والدرايه. زیر نظر محمد کاظم رحمان-ستایش. قم: دارالحديث.
- جوهری فارابی، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۷ ق.). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه (ج. ۱-۴). تحقیق احمد عبدالغفور عطار. بیروت: دارالعلم للملایین.
- جوهری فارابی، اسماعیل بن حماد. (۱۴۰۷ ق.). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیه (ج. ۶). تحقیق احمد عبدالغفور عطار. بیروت: دارالعلم للملایین.
- مازندرانی حائری، محمد بن اسماعیل. (۱۴۱۶ ق.). منتهی المقال فی أحوال الرجال (ج. ۱). قم: موسسه آل البيت.
- حسن زاده، حسین. (۱۳۹۷). ضرورت ایجاد آنتولوژی فقه برای مدیریت اطلاعات فقهی در فضای دیجیتال. فقه، ۲۵ (۹۶)، ۲۸-۵۶. DOI: 10.22081/jf.2018.66707
- حسن زاده، حسین. (۱۴۰۰). آنتولوژی بسمله، دریچه‌ای برای ایجاد هستی‌شناسی معارف قرآن. پژوهشنامه معارف قرآنی، ۱۲ (۴۴)، ۱۱۱-۱۳۸. DOI: 10.22054/rjqk.2021.12610
- DOI:
- زبیدی، مرتضی. (بی‌تا). تاج العروس من جواهر القاموس (ج. ۵). قم: دارالفکر.
- زبیدی، مرتضی. (بی‌تا). تاج العروس من جواهر القاموس (ج. ۱۱). قم: دارالفکر.

هستی‌نگاری راویان ضعیف؛ کاوشی در دلائل تضعیف؛ افضل‌ی قادی و خسروی | ۱۱۵

- زیبیدی، مرتضی. (بی‌تا). *تاج العروس من جواهر القاموس* (ج. ۱۶). قم: دارالفکر.
- شرتونی، سعید. (۱۴۱۶ ق.). *أقرب الموارد فی فصیح العربیة و الشوارد* (ج. ۲). تهران: منظمه الاوقاف و الشؤون الخیریة، دارالاسوه للطباعة و النشر.
- شوشتری، محمدتقی. (۱۴۱۰ ق.). *قاموس الرجال* (ج. ۱). قم: جامعه مدرّسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- شهرستانی، محمد بن عبدالکریم. (۱۳۶۴). *الملل و النحل* (ج. ۱). محقق محمد بدران. قم: الشریف الرضی.
- شهیدثانی، زین‌الدین بن علی. (۱۴۰۸ ق.). *الرعايه فی علم الدرايه*. تحقیق عبدالحسین محمدعلی بقال. قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی.
- شیخ بهائی، محمد بن حسین. (۱۳۹۰ ق.). *الوجیزه فی علم الدرايه*. قم: بصیرتی.
- شیخ صدوق، محمد بن علی. (۱۴۱۴ ق.). *الإعتقادات*. قم: کنگره شیخ مفید.
- صدر، سید حسن. (بی‌تا). *نهایة الدرايه فی شرح الرساله الموسومه بالوجیزه للبهایی*. تحقیق ماجد غرباوی. (بی‌جا): نشر مشعر.
- عاملی، حسین بن عبد الصمد. (۱۳۶۰). *وصول الأخیار إلى اصول الأخبار*. تحقیق سید عبد اللطیف کوهکمری. قم: مجمع الذخائر الإسلامیه.
- عتر، نورالدین. (۱۴۲۲ ق.). *اصول الجرح و التعذیل و علم الرجال*. دمشق: الیمامه، دار الفرفور.
- فراهیدی بصری، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹ ق.). *کتاب العین* (ج. ۳). تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی. قم: مؤسسه دار الهجره.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۲۶ ق.). *القاموس المحیط*. تحقیق مکتب تحقیق التراث فی مؤسسه الرسالہ. بیروت: مؤسسه الرسالہ للطباعة و النشر و التوزیع.
- کنی تهرانی، ملّا علی. (۱۴۲۱ ق.). *توضیح المقال فی علم الرجال*. تحقیق محمدحسین مولوی. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحديث، سازمان چاپ و نشر.
- کوکبی، مرتضی، فرج‌پهلوی، عبدالحسین، زرداری، سولماز و عصاره، فریده. (۱۳۹۶). *مفهوم هستی‌نگاری در وب معنایی*. تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، ۵۱ (۳)، ۸۳-۱۰۰. DOI: 10.22059/jlib.2016.61270
- مامقانی، عبدالله. (۱۴۱۱ ق.). *مقباس الهدایه فی علم الدرايه* (ج. ۱-۲). تحقیق محمدرضا مامقانی. قم: مؤسسه آل‌البیت.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق.). *بحار الأنوار* (ج. ۲۵). بیروت: مؤسسه الوفاء.
- نمازی شاهرودی، علی. (۱۴۱۴ ق.). *مستدرکات علم رجال الحديث* (ج. ۴). تهران: ناشر فرزندان مولف.

نوبختی، حسن بن موسی. (بی‌تا). *فرق الشیعه*. بیروت: دار الأضواء.
واسطی، عبدالحمید. (۱۴۰۲). رویکرد شبکه‌ای در تفسیر قرآن به مثابه زیرساختی برای دستیابی به آنتولوژی قرآن. *نشریه فلسفه علمی قیاسات*، ۲۸ (۱۰۸)، ۶۵-۹۲.
https://qabasat.iict.ac.ir/article_706341.html

References

- Merriam-Webster. (2015). Definition of ontology. Webster's third new international dictionary. Retrieved: 10.05.2015.form <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ontology>
- Binte Kamran, A., Abro, B., & Basharat, A. (2023). Semantic Hadith: An ontology-driven knowledge graph for the hadith corpus. *Journal of Web Semantics*, 78(1), 100797. <https://doi.org/10.1016/j.websem.2023.100797>
- Abdelkader, A.K., Najeeb, M., Alnamari, M., & Malik, H. (2021). Creation of Arabic Ontology for Hadith Science. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 8(6), 3269-3276. <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2019/96862019>
- Harrag, F., Al-Nasser, A., Al-Musnad, A., Al-Shaya, R., & Al-Salman, A. S. (2020). Quran Intelligent Ontology Construction Approach Using Association Rules Mining. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2008.03232>
- Adel Muhammed, M., Shaban Azab, Sh., Ali, N., & Ghieth, M. (2024). Arabic Ontology for Hadith texts - A survey. *Egyptian Journal of Language Engineering*, 11(1), 1-14. DOI:10.21608/ejle.2024.266774.1062
- Baraka, R., & Dalloul, Y. M. (2014). Building Hadith Ontology to Support the Authenticity of Isnad. *International Journal on Islamic Applications in Computer Science and Technology*, 2(1), 25-39. <https://www.researchgate.net/publication/297702365>

References [In Persian]

- Ameli, H. (1981). *Vosoul al-akhyar ela osoul al-akhbar*, mohaghegh: Abd al-latif koohkamari. Ghom: Majma Al-zakhaer Ah-eslamiyah. [In Persian]
- Asoshe, A., MehrAsa, Sh., Khatibi, T., & Khakshur sa'dat, P. (2011). *Ontology: Development Methodologies, Tools, and Languages*. Tehran: Tarbiyat Modarres University, Center for publishing scientific works, First Edition. [In Persian]
- Azhari, M. (n.d.). *Tahzib al-loqah* (Vol.6). Beirut: Ddar ehya al-toras al-arabi. [In Persian]
- Behbudi, M. (2006). *Knowledge of the hadith and the history of publication and compilation and culture of the Imamiyyah Shia*, Beirut: Darolhadi, First Edition. [In Persian]
- Japloghi Broojerdi, A. (1989). *Taraef al-maghal fi ma'refah tabaghat al-rejal* (Vol.2). Research by Mehdi Rajaei under the supervision of Sayyed

- Mahmoud Marashi. Qom: Ayatollah ozama al-Marashi al-Najafi public Library, First Edition. [In Persian]
- Ebn Fares, A. (1979). *Dictionary "maghaies al-loqah"*(Vol.4). Research by Harun, abd al-Salam Mohammad. Ghom: Dar al-fekr. [In Persian]
- Ebn Manzur, M. (1993). *Dictionary "lesan al-arab"* (Vol.1). Beirut: Dar al-sader, Third edition. [In Persian]
- Ebn Manzur, M. (1993). *Dictionary "lesan al-arab"* (Vol.6). Beirut: Dar al-sader, Third edition. [In Persian]
- Farahidi Basari, Kh. (1988). *Dictionary "Ketab Al-ein"* (Vol.3). Research by Makhzoumi, M., & Sameraei, E. Qom: Dar Al-Hijra Institute. [In Persian]
- Firoozabadi, M. (2005). *Dictionary "al-ghamus al-mohit"*. Beirut: Al-Resalah Institute for Printing, Publishing and Distribution, 8th edition. [In Persian]
- Hasanzadeh, H. (2018). The necessity of creating an ontology of jurisprudence to manage jurisprudential information in the digital space. *Fiqh*, 25(96), 28-56. DOI:10.22081/jf.2018.66707 [In Persian]
- Hasanzadeh, H. (2021). Basmaleh Ontology, a Window for Creating an Ontology of Qur'anic Studies. *Research Journal of Qur'anic Studies*, 12(44), 111-138. DOI:10.22054/rjqk.2021.12610 [In Persian]
- Itr, N. (2001). *Principles of Invalidation and Rectification and The Sciences of Narrators of the Tradition*. Damascus: Al-ymamah, Dar al-far fur [In Persian]
- Jadidinejad, M. (2003). *Al-Rajal and Darayah glossary of terms*. Under the supervision of Mohammad Kazem Rahman Setaesh. Qom: Dar-al-Hadith. [In Persian]
- Johari Farabi, E. (1986). *Dictionary "Al-sehah Tajol-loqah va sehah al-Arabiya"* (Vols.1-4). Research by Ahmad Abd al-Ghafoor Attar, Beirut, Dar al-elm Lel-Mollaeen. [In Persian]
- Johari Farabi, E. (1986). *Dictionary "Al-sehah Tajol-loqah va sehah al-Arabiya"* (Vol.6). Research by Ahmad Abd al-Ghafoor Attar, Beirut, Dar al-elm Lel-Mollaeen. [In Persian]
- Kani Tehrani, M. (2000). *Tozih al-maghal fi elm al-rejal*. Research by Mohammad Hossein Molavi. Qom: Dar al-Hadith Scientific and Cultural Institute, Printing and Publishing Organization. [In Persian]
- Kokabi, M., Farajpahlou, A., Zardari, S., & Asareh, F. (2017). A review of the concept of ontology in the semantic web. *University Library and Information Research Journal*, 51(3), 83-100. DOI:10.22059/jlib.2016.61270 [In Persian]
- Majlesi, M. (1982). *Behar al-anvar*(Vol.25). Beirut: Al-wafa foundation. [In Persian]
- Mamaghani, A. (1990). *Meghbas al-Hedayah fi elm al-Derayah*(Vols.1-2). Research by Mohammad Reza Mamghani. Qom: Al-Al-beyt Institute. [In Persian]
- Mazandarani Haeri, M. (1995). *montahal-maghal fi Ahval al-rejal* (Vol.1). Qom: Al-albeyt Institute. [In Persian]

- Namazi Shahrudi, A. (1993). *Mustadrakat elm rejal al-hadith*(Vol.4).Tehran:Publisher of the author's son. [In Persian]
- Nobakhti, H. B. M. (n.d). *Farq al-Shia*. Beirut: Dar al-Awat. [In Persian]
- Sadr, H. (n.d.). *Nahayah al-Derayah fi Sharhe al-Resalah al-Musumah*, Belvjizah Lelabhai. Research by Majid Gharbawi. (n.p.): Mashaar Publishing House. [In Persian]
- Sanatjoo, A., & Fathiyani, A. (2011).Comparison of the effectiveness of thesaurus and ontology in representing knowledge (design and construction of Asfa ontology model). *Library and Information Research Journal*, 1(1), 219-240. DOI: 10.22067/riis.v1i1.8658 [In Persian]
- Shahid Sani, Z. (1987). *Al-reayah fi elm al-derayah*. Research by Abdul Hossein Mohammad Ali Baghal. Qom: Ayatollah ozama al-Marashi al-Najafi public Library. [In Persian]
- Shahrestani, M. (1985). *Al-melal va alnehal* (Vol.1). Research by Mohammad Badran. Qom: Al-Sharif Al-Razi. [In Persian]
- Shartouni, S. (1995). *Dictionary "aghrab al-mavared fi fosah al-arabiyah va al-shavared"*(Vol.2). Tehran: Endowments and Charitable Affairs Organization. Dar al-Oswa for Printing and Publishing. [In Persian]
- Sheikh Bahaei, M. (1970). *Al-wjizah fi 'elm al-Derayah*. Qom: Basirati. [In Persian]
- Sheikh Sadugh, M. (1993). *Beliefs*. Qom: Sheikh Mofid Congress. [In Persian]
- Shoushtari, M. (1989). *Qamoos al-rejal* (Vol.1). Qom: Qom Theological Seminary Society, Islamic Publications Office. [In Persian]
- Tahanvi, M. (n.d.). *Discoverer of the terms of art and science* (Vol.1). Lebanon: Lebanese School of Publishers. [In Persian]
- Vaseti, A. (2023). A network approach in the interpretation of the Qur'an as an infrastructure to achieve the ontology of the Qur'an. *Qabasat Scientific Philosophy Journal*, 28(108), 65-92. https://qabasat.iict.ac.ir/article_706341.html [In Persian]
- Zobeidi, M. (n.d.). *Dictionary "Taj al-aroos men javaher al-ghamous"*(Vol.1). Qom: Dar al-Fekr. [In Persian]
- Zobeidi, M. (n.d.). *Dictionary "Taj al-aroos men javaher al-ghamous"*(Vol.11). Qom: Dar al-Fekr. [In Persian]
- Zobeidi, M. (n.d.). *Dictionary "Taj al-aroos men javaher al-ghamous"*(Vol.16). Qom: Dar al-Fekr. [In Persian]

استناد به این مقاله: افضل‌ی قادی، فرحناز و خسروی، فریبرز. (۱۴۰۳). هستی‌نگاری راویان ضعیف؛ کاوشی در دلائل

تضعیف. فصلنامه بازیابی دانش و نظام‌های معنایی، ۱۱ (۴۱)، ۸۵-۱۱۸. DOI:

10.22054/jks.2024.79493.1645

Journal of Knowledge Retrieval and Semantic Systems is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.